

*Рекомендовано до друку
вченою радою факультету історії та міжнародних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
протокол № 10 від 22 квітня 2020 р.*

Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини» / за ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 5. 264 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Богінська І. В., канд. іст. наук, доц., в. о. зав. кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Замецький Лукаш, д-р філософії з політ. наук, ас. проф., заст. декана з наукової роботи та міжнародної співпраці факультету політичних наук та міжнародних студій Варшавського університету;

Кучеренко Л. Ю., студентка бакалаврату спеціальності «Історія та археологія», голова навчально-наукового департаменту Студентської ради факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Литвиненко Р. О., д-р іст. наук, проф., зав. кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Паніна І. Г., канд. іст. наук, заст. декана з навчальної роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Попов В. Ю., д-р філос. наук, проф., зав. кафедри філософії Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Прихненко М. І., канд. політ. наук, заст. декана з соціальної та виховної роботи зі студентами факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса (заступник головного редактора);

Пятницькова І. В., канд. іст. наук, заст. декана з наукової роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Солдатова Д. Л., студентка бакалаврату спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», голова Студентської ради факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Темірова Н. Р., д-р іст. наук, проф., в. о. зав. кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Теміров Ю. Т., канд. іст. наук, доц., декан факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса (головний редактор);

Шептицький Анджей, д-р габ., проф. кафедри стратегічних студій та міжнародної безпеки Варшавського університету, проф. кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса.

КООРДИНАТОР ВИПУСКУ

Палагнюк О. С., студентка бакалаврату спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

С. Й. ПОТОЦЬКИЙ (1762–1829) ТА ЙОГО РОЛЬ У ПЕРШОПОЧАТКОВІЙ ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕПІСТОЛЯРІЇВ)

Анотація. У публікації висвітлюється роль представника старовинного польського роду, попечителя Харківського навчального округу Северина Йосиповича Потоцького (1762–1829) у процесі підготовки до відкриття Харківського університету та перших років його функціонування. Наголошено на важливості переписки С. Й. Потоцького цього періоду як джерела з університетської історії.

Ключові слова: С. Й. Потоцький, Й.-В. Гете, І. І. Бахтін, переписка, Харківський університет.

Abstract. The present paper deals with the role of representative of the ancient Polish family, trustee of Kharkiv educational district Seweryn Antoni Potocki (1762–1829) in the process of preparation for the opening of Kharkiv University and initial years of his work. Significance of the S. A. Potocki's correspondence of this period as a source of university history is noted.

Keywords: S. A. Potocki, J. W. Goethe, I. I. Bakhtin, correspondence, Kharkiv University.

Значення Харківського університету для розвитку української освіти, науки, культури важко переоцінити. Будучи одним із найстаріших університетів не лише нашої країни, а й Східної Європи, він уже з початку своєї діяльності став потужним інтелектуальним осередком, зі стін якого вийшло не одне покоління вітчизняних учених, просвітителів і громадських діячів.

Протягом усієї своєї 215-річної історії Харківський університет був відкритий до світу, що давало можливість як залучати передовий досвід закордонних країн, так і ділитися з ними результатами власних напрацювань [7]. У розвиток університету зробили вагомий внесок представники різних країн і націй; зокрема, в його історії простежується і помітний «польський слід» [3].

Однією з найважливіших фігур у першопочатковій історії Харківського університету поряд з головним натхненником його створення В. Н. Каразіним став Северин Йосипович Потоцький (1762–1829) – представник старовинного польського роду, відомий державний діяч епохи Олександра І. Після того, як на початку 1803 р. у Російській імперії були запроваджені навчальні округи, він був призначений попечителем Харківського навчального округу. С. Й. Потоцький був одним із тих, хто особисто клопотався про формування та прирощення матеріально-технічної бази нового університету, зокрема зробив чимало цінних пожертвувань (картини, колекції мінералів і дорогоцінних монет тощо). Не менш важливою була його роль і у процесі комплектування професорського корпусу: завдяки сприянню всесвітньовідомих німецьких літераторів і мислителів, зокрема Й.-В. Гете і Ф. Шиллера, він запросив до Харкова низку професорів з європейських країн.

Біографія С. Й. Потоцького та його досягнення на посаді попечителя неодноразово висвітлювалися у біографічних та біобібліографічних виданнях [див., наприклад: 2, 258; 5, 17–21; 8, 240 та ін.] та узагальнюючих працях [див., наприклад: 1; 3; 6; 7 та ін.] з історії Харківського університету. Водночас, і донині до наукового обігу вводяться нові джерела, які дають змогу уточнити і доповнити знання про особисту роль попечителя у процесі створення та перших років функціонування Харківського університету. Зокрема, йдеться про переписку С. Й. Потоцького з уже згаданим вище Й.-В. Гете, а також зі слобідсько-українським цивільним губернатором І. І. Бахтіним.

Варто відзначити, що листи Й.-В. Гете до С. Й. Потоцького вперше були видані у 1895 р. німецькою мовою у так званому «Веймарському виданні» [11], яке нараховує 143 томи і вважається найбільш повним зібранням творів видатного німецького поета і мислителя. Існує низка німецькомовних перевидань цих епістоляріїв. Вони залучалися під час написання деяких розвідок з історії Харківського університету [1, 107–114], фрагментарно були представлені у публікаціях археографічного характеру [5, 832–833], але не публікувалися повністю в перекладі українською або російською мовами, тому, відповідно, не були доступні широкому загалу вітчизняних дослідників. Щодо листа С. Й. Потоцького до І. І. Бахтіна [6], який зберігся у фондах Державного архіву Харківської області, то його текст також раніше не публікувався.

Наскрізною темою епістоляріїв є формування штату перших професорів та підготовчі роботи з облаштування майбутнього навчального закладу. Ці листи дають змогу наочно уявити напружену, але водночас бурхливу і творчу атмосферу, яка панувала в Харкові у переддень відкриття університету. Крім того, вони дають можливість скласти уявлення про масштаби соціальної мережі осіб, які були безпосередньо залучені до процесу створення Харківського університету.

Чотири листи, написані у період з 27 лютого 1804 р. по 13 вересня 1804 р., на сьогодні підготовлені до друку (відбір джерел, текстологічне опрацювання, підготовку науково-довідкового апарату забезпечила О. І. Вовк, переклад з німецької мови – О. М. Белозьорова) і передані до публікації у журналі «UNIVERSITATES. Наука та просвіта», який видається у Харківському університеті. Тож, невдовзі з ними зможуть ближче познайомитися усі охочі.

Джерела та література

1. Абашник В. А. Харьковская университетская философия (1804–1920): монография: в 2-х т. Харьков: «БУРУН и К», 2014. Т. 1 : 1804–1850 гг.
2. Багалея Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам): в 2-х т. Харьков: Паровая тип. и литогр. М. Зильберберг, 1893–1904. Т. 1: 1802–1815 гг. 203 с.
3. Вкарбовані в літопис науки / уклад. О. І. Вовк, А. В. Григор'єв, С. М. Куделко; вст. ст. В. С. Бакіров; гол. ред. В. С. Бакіров. 2-ге вид., перероб. і доповн. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 376 с.

4. Вовк О. І., Посохов С. І. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна: сторінки історії. Каразінський університет у Харкові – університет ім. Адама Міцкевича в Познані: 50 років співпраці (1967–2017) / за наук. ред. Т. Біткової, М. Міколайчика; вст. ст. В. С. Бакірова, Т. Валласа. Харків; Познань, 2019. С. 10–36.
5. Габричевский А. Автографы Гете в СССР. Литературное наследство. Т. 4–6 / редкол.: Л. Авербах, И. Ипполит (Ситковский), Ф. Раскольников; отв. ред. И. Ипполит; зав. ред. И. Зильберштейн. Москва, 1932. С. 817–854.
6. Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. 3, оп. 10, спр. 112.
7. Зайцев Б. П., Посохов С. И. Попечители Харьковского учебного округа. Харьков: Изд-во ХУВД, 2000. 123 с.
8. Класика, що випереджає час: до 215-річчя Каразінського університету / редкол.: В. С. Бакіров (гол. ред.) та ін.; кол. авт. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 212 с.
9. Обличчям до світу: історія міжнародних зв'язків Каразінського університету / кол. авт.; за ред. проф. В. С. Бакірова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 180 с.
10. Почесні члени Харківського університету. Біографічний довідник / кол. авт.; гол. ред. В. С. Бакіров; заст. гол. ред. С. І. Посохов; ред.: І. О. Гірка, І. І. Залюбовський, В. І. Кадеєв, В. В. Александров, Ю. В. Холін. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 356 с.
11. Goethes Werke. Hrsg. im Auftrag der Großherzogin Sophie von Sachsen. IV Abteilung: Goethes Briefe. Bd. 17: 1804 – Mai 1805. Weimar : Böhlau, 1895. 340 s.

Коломійчук Іванна

О. ЄФИМЕНКО: НА ШЛЯХУ ДО ІСТОРІЇ ТА УКРАЇНИ

Анотація. Публікація присвячена одній із найвідоміших історикинь України Олександрі Ставровській (Єфименко), яка першою серед жінок здобула ступінь доктора історії та вчене звання професора. Увагу зацентовано на дитячих, юнацьких роках і дорослій молодості, які припали на доукраїнський період у її житті. Проаналізовані фактори становлення інтересу до історії – батьківське виховання, освіта, коло спілкування, знайомство з П. Єфименком.

Ключові слова: Олександра Ставровська (Єфименко), історикиня, становлення особистості, науковий інтерес.

Abstract. The publication is dedicated to one of the most famous historians of Ukraine Oleksandra Stavrovskaya (Yefymenko), who was the first among women to receive a doctorate in history and the academic title of professor. Attention is focused on children, youth and adult youth, which fell on the pre-Ukrainian period in her life. Factors of formation of interest to history – parenthood, education, circle of communication, acquaintance with P. Yefymenko are analyzed.

Keywords: Oleksandra Stavrovskaya (Yefymenko), historian, the formation of personality, scientific interest.

Олександра Єфименко належить до покоління дослідників доби піднесення української історичної науки на зламі XIX–XX ст. Опинившись в Україні у доволі зрілому віці, вона, будучи родом з Архангельської губернії, перетворилася на активну українську діячку, яка обстоювала інтереси українства як у науковій, так і в суспільній площині. Процес становлення такої непересічної особи становить дослідницький інтерес. Метою розвідки є аналіз факторів становлення О. Єфименко як історика.